

## تحلیل حقوقی موانع موجود در قوانین صادرات و واردات ایران جهت عضویت دائم در سازمان تجارت جهانی

(مقاله علمی-پژوهشی)

سیدباقر میرعباسی\*

سید طه موسوی میرکالائی\*\*

محمد صادقی\*\*\*

ایمان پاک سیما\*\*\*\*

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۱۱/۰۴

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۹/۲۱

### چکیده

سازمان تجارت جهانی اصلی‌ترین سازمان در راستای جهانی کردن اقتصاد و تجارت است. این سازمان با استفاده از ابزارهایی که در اختیار دارد کشورهای جهان را به سمت سیاست‌های خود سوق می‌دهد. یکی از چالش‌های موجود برای عضویت دائم کشورها در سازمان تجارت جهانی، عدم انطباق قوانین داخلی مرتبط با صادرات و واردات با مصوبات سازمان تجارت جهانی است. در پژوهش حاضر با روش تحقیق توصیفی-تحلیلی، ضمن تجزیه و تحلیل مسائل و ابعد مختلف موضوع مورد نظر از طریق سؤالات در نظر گرفته شده و نسبت به تحلیل اطلاعات گردآوری شده از طریق مطالعات کتابخانه‌ای و اسنادی اقدام شده است. سؤال اصلی در این پژوهش عبارت است از: موانع موجود در قوانین صادرات و واردات ایران برای عضویت دائم در سازمان تجارت جهانی از منظر حقوقی کدام‌اند؟ یافته‌های پژوهش حاکی از آن است که: با توجه به اینکه کشورمان ایران عضو ناظر این سازمان است. مسئله عضویت کامل ایران در این سازمان از جمله مسائلی است که طی سال‌های اخیر مطرح بوده و مطالعاتی درباره آن صورت گرفته است، در همین راستا لازم است قوانین کشورمان در زمینه صادرات و واردات با مصوبات این سازمان، مطابقت پیدا کند. این بررسی این امکان را فراهم می‌سازد تا با بررسی روش‌های از میان برداشتن این موارد، بهترین و مفیدترین روش‌ها به خدمت گرفته شود.

### کلیدواژگان:

سازمان تجارت جهانی (W.T.O)، عضویت، موافقت‌نامه، موانع، قوانین صادرات و واردات.

\* دانشیار، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه تهران (نویسنده مسئول)  
seyedbaghermirabassi@gmail.com

\*\* استادیار، دانشکده حقوق، دانشگاه ارشاد دماوند، تهران، ایران  
s.mousavimirkalayee@mail.sbu.ac.ir

\*\*\* استادیار، دانشکده حقوق، دانشگاه هرمزگان، بندرعباس، ایران  
mrs4272@yahoo.com

\*\*\*\* دانشجوی دکتری تخصصی حقوق بین‌الملل، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد قشم، قشم، ایران  
kartana33@gmail.com



Copyright: © 2023 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

## مقدمه

موافقت‌نامه عمومی تعرفه و تجارت گات<sup>۱</sup> ۱۹۴۷ که تنها یادگار طرح پرافت‌وخیز تشکیل سازمان بین‌المللی تجارت است، با اهدافی چون ارتقا سطح زندگی مردم کشورهای عضو، فراهم آوردن امکانات اشتغال کامل، افزایش درآمدهای واقعی و سطح تقاضا، بهره‌برداری مؤثر از منابع جهانی و گسترش تولید و تجارت بین‌المللی، نزدیک به پنجاه سال عمر خود، دستاوردهای قابل توجهی در زمینه آزادسازی تجاری، کاهش تعرفه‌های گمرکی و تنظیم روابط تجاری براساس مقررات حقوقی به دست آورد.<sup>۲</sup>

در طول عمر گات، هشت نوبت مذاکرات صورت گرفت که در دور هشتم که به دور طلایی اروگوئه معروف است و بیش از هشت سال (۱۹۸۶-۱۹۹۴) به طول انجامید، تحولات اساسی در تنظیم روابط تجاری بین‌المللی ایجاد شد و نهایتاً منجر به تشکیل سازمان جهانی تجارت گردید. تشکیل سازمان جهانی تجارت<sup>۳</sup> در سال ۱۹۹۵ یکی از اتفاقات مهم تجاری و اقتصادی اواخر قرن بیستم بود. الحاق به این سازمان، متعهد شدن به یک‌سری مقررات و اصولی است که در موافقت‌نامه‌های سازمان منعکس است. در موضوعات مرتبط با تجارت جهانی، سازمان جهانی تجارت و موافقت‌نامه‌های آن، نقشی شبیه به قانون اساسی در نظام‌های ملی را ایفا می‌کند. بدین معنی که همانند مجالس قانون‌گذاری که حق ندارند با وضع قوانین عادی اصول مطرح‌شده در قانون اساسی خود را نقض کنند، سیاست و تدابیر اقتصادی و تجاری یک کشور نباید در تعارض با اصول، تعهدات و مقررات سازمان جهانی تجارت باشد. بنابراین نقش سازمان جهانی تجارت ایجاد ثبات در مقررات و اصول تجارت خارجی کشورهای عضو است تا کشورها نتوانند برای نیل به اهداف کوتاه‌مدت و زودگذر خود سیاست‌هایی اتخاذ نمایند که موجب بحران اقتصادی در سطح بین‌المللی شود. سازمان جهانی تجارت مکانیزمی است که به کشورها امکان می‌دهد تا

1. General Agreement on Tariffs and Trade (GATT)

۲. امیدبخش، اسفندیار، سازمان جهانی تجارت: ساختار، قواعد و موافقت‌نامه‌ها (مجموعه آموزشی)، تهران: شرکت چاپ و نشر بازرگانی، ۱۳۸۵.

3. World Trade Organization WTO

ضمن پایه‌گذاری سیاست‌های اقتصادی و تجاری خود بر اساس اصول و مقررات حقوقی، به این سازمان بپیوندند.<sup>۱</sup>

از جمله قوانین حاکم بر تجارت خارجی متعارض با برخی اصول و قوانین حاکم بر سازمان تجارت جهانی، قوانین، مقررات و آیین‌نامه‌های مرتبط با صادرات و واردات است.<sup>۲</sup> نظام تجاری ایران طی سال‌ها شاهد تحولات عمده‌ای بوده است.<sup>۳</sup> قوانین و مقررات مرتبط با صادرات و واردات در طول زمان تغییر کرده و گرایش سیاست‌های تجاری تا حدی به سمت آزادسازی رفته است.<sup>۴</sup> یارانه‌های زیادی تغییر و تحول یافتند، اما بازهم نیاز به اصلاحات در این مورد احساس می‌شود. برای ارزیابی مقایسه‌ای مقررات تجاری ایران با توافق‌نامه‌های سازمان تجارت جهانی با در نظر گرفتن اصول کلی، اصل عدم تبعیض و اصل دولت کامله‌الوداد و کاهش تعرفه‌های گمرکی و تبدیل موانع غیرتعرفه‌ای به تعرفه و ممنوعیت استفاده از محدودیت‌های کمی دارای اهمیت زیادی هستند. در ادامه به بررسی موانع موجود در راه دستیابی به جریان تجارت آزاد در قوانین، مقررات و آیین‌نامه‌های مرتبط با صادرات و واردات پرداخته می‌شود.

## ۱. اصول و مقررات حاکم بر صادرات و واردات بر اساس WTO

### ۱.۱. عدم تبعیض

ماده ۱۷ موافقت‌نامه با عنوان «رفتار ملی» بیانگر اصلی است که در کنار اصل دولت کامله‌الوداد، ارکان اصل عدم تبعیض را در سازمان تجارت جهانی تشکیل می‌دهند. اصل دولت کامله‌الوداد یکی از دوپایه اصل عدم تبعیض در نظام چندجانبه است که از آن به‌عنوان سنگ بنای سیاست تجاری یاد می‌شود. این اصل که به‌طور تاریخی از آن به‌عنوان برابری خارجی یاد شده

۱. شیروی، عبدالحسین، «الحاق ایران به سازمان تجارت جهانی و تأثیر آن بر مقررات داخلی»، *مجله مجتمع آموزش عالی قم*، شماره ۵، بهار ۱۳۷۹.

۲. هاشم‌پور وزوانی، شیما و داوود داداش نژاد، *اسرار تجاری در تجارت بین‌الملل در چارچوب سازمان تجارت جهانی*، ج ۱، تهران: انتشارات کتاب آوا، ۱۳۹۶، ص ۱۷.

۳. کمیجانی، اکبر، *تحلیلی پیرامون تجربه عملی پیوستن برخی از کشورها به سازمان تجارت جهانی و آثار اقتصادی آن*، ج ۲، تهران: انتشارات سازمان تحقیقات آموزش و ترویج کشاورزی ایران، ص ۳۸.

4. Negishi T. *Developments of International Trade Theori*, Second Enhanced edition, Springer, Tokyo, 2013.

است، قدمتی بسیار بیشتر از نظام تجارت چندجانبه و قلمروی فراتر از تجارت داشته است. نظام تجارت چندجانبه در سال‌های پس از جنگ جهانی دوم در قالب موافقت‌نامه عمومی تعرفه و تجارت یا همان گات، اصل دولت کامله‌الوداد را احیا کرد و زمینه پذیرش گسترده آن را فراهم ساخت. به موجب بند ۱ ماده ۱۷ موافقت‌نامه، هر عضو در بخش‌هایی که در جدول آن ذکر شده‌اند و با رعایت قیود و شرایط مقرر در آن، رفتاری را درمورد خدمات و عرضه‌کنندگان خدمات هر عضو دیگر در خصوص همه اقدامات مؤثر بر عرضه خدمات اتخاذ خواهد کرد که از رفتار متخذه در قبال خدمات و عرضه‌کنندگان خدمات مشابه داخلی نامطلوب‌تر نباشد.

بند ۲ ماده ۱۷ گاتس از لحاظ تفاوت قائل شدن میان دو عبارت «نامطلوب‌تر» در بند ۱ همان ماده و «متفاوت» در بند ۲ حائز اهمیت است. در وهله اول به نظر می‌رسد هر تفاوتی، نوعی تبعیض بوده و نامطلوب است؛ درحالی‌که بند ۲ تأکید می‌کند که هر عضو می‌تواند با اتخاذ رفتاری رسماً مشابه یا رسماً «متفاوت» با رفتار متخذه درمورد خدمات یا عرضه‌کنندگان خدمات مشابه داخلی خود، در قبال خدمات و عرضه‌کنندگان خدمات اعضای دیگر، شرایط بند ۱ را برآورده سازد. بدین ترتیب، اعضا می‌توانند میان رفتار خویش با عرضه‌کنندگان داخلی و رفتار با عرضه‌کنندگان خارجی تفاوت قائل شوند و درعین حال این تفاوت به‌گونه‌ای نباشد که شرایط را برای عرضه‌کننده خارجی نامطلوب نماید. در رفتار ملی آنچه اهمیت دارد حفظ شرایط مزیت رقابتی است به‌گونه‌ای که عرضه‌کننده خارجی بتواند در شرایط عادلانه به رقابت بپردازد، حال آنکه فضای رقابتی عادلانه لزوماً به معنای تساوی در شرایط نیست. گاه رفتار برابر، درواقع عرضه‌کننده خدمات خارجی را در موقعیت عدم مزیت رقابتی قرار می‌دهد.

## ۱.۲. دسترسی به بازار

دسترسی به بازار به مجموعه اقدامات و شرایط تحمیل شده از سوی دولت اطلاق می‌گردد که تحت آن شرایط، یک محصول (کالا یا خدمات) می‌تواند به‌گونه‌ای غیرتبعیض‌آمیز وارد کشور شود.<sup>۱</sup> در حوزه دسترسی به بازار، سه موضوع، تعرفه‌ای کردن موانع غیرتعرفه‌ای، کاهش متعادل تعرفه‌ای در یک دوره زمانی مشخص و ایجاد تضمین مناسب برای حداقل دسترسی مورد توجه

۱. طیار، فاطمه، «موافقت‌نامه موانع فنی فرا راه تجارت در WTO»، مسئول هسته کارشناسی WTO مؤسسه استاندارد، ۱۳۸۸، ص ۳.

قرار گرفته است. با این حال، نظام تعرفه برای کنترل واردات و صادرات کالاها مناسب است و در مورد خدمات قابل اعمال به نظر نمی‌رسد.

موافقت‌نامه خدمات در اصول کامله‌الوداد و رفتار ملی مقرر کرده است تا هر عضو رفتاری را در مورد خدمات و عرضه‌کنندگان خدمات هر عضو دیگر در پیش خواهد گرفت که از رفتار متخذه در مورد خدمات و عرضه‌کنندگان خدمات مشابه هر کشور دیگر نامطلوب‌تر نباشد و نیز هر عضو رفتاری را در مورد خدمات و عرضه‌کنندگان خدمات هر عضو دیگر اتخاذ خواهد کرد که از رفتار متخذه در قبال خدمات و عرضه‌کنندگان خدمات مشابه داخلی نامطلوب‌تر نباشد.<sup>۱</sup> موافقت‌نامه در ماده ۹۸ تحت عنوان دسترسی به بازار نیز مجدداً رفتار نامطلوب‌تر را منع نموده است. بر اساس این ماده در خصوص دسترسی به بازار از طریق روش‌های عرضه تعیین شده در ماده ۱ از قلمرو یک عضو به قلمرو عضو دیگر، در قلمرو یک عضو به مصرف‌کنندگان خدمات هر عضو دیگر، توسط عرضه‌کننده خدمت یک عضو از طریق حضور تجاری در قلمرو عضو دیگر، توسط عرضه‌کننده خدمت یک عضو از طریق حضور اشخاص حقیقی یک عضو در قلمرو هر عضو دیگر، هر عضو رفتاری را در مورد خدمات و عرضه‌کنندگان خدمات اعضای دیگر در پیش خواهد گرفت که از رفتار مقرر براساس ترتیبات، محدودیت‌ها و شرایط مورد توافق و تعیین شده در جدولش، نامطلوب‌تر نباشد.

### ۱.۳. حمایت از تولیدات داخلی

هر چند مقررات سازمان جهانی تجارت تابع سیاست‌های تجارت آزاد است، این اجازه را به اعضا می‌دهد که از تولیدات داخلی خود در مقابل رقابت خارجی با برقراری تعرفه حمایت کنند، به شرط آنکه صرفاً از راه تعرفه‌ها باشد. اما در مقابل، آن دسته از تعرفه‌هایی که کشورها برای حمایت از تولیدات داخلی خود وضع یا حفظ می‌کنند، می‌بایست کم یا حذف گردند.<sup>۲</sup> در این راستا نرخ تعرفه‌ای مورد توافق در مذاکرات و دیگر تعهدات می‌بایست در جدول امتیازات ثبت شود و

۱. محتشم دولتشاهی، طهماسب، اقتصاد بین‌الملل، تجارت بین‌الملل، مالیه بین‌الملل، ج ۹، تهران: نشر پژوهش، ۱۳۸۵، ص ۵۸.

۲. عزیزی، آریا و الهه اکبری دوبرجی، حل و فصل منازعات در سازمان تجارت جهانی، ج ۱، تهران: انتشارات قانون یار، ۱۳۹۷، ص ۸۴.

براساس آن عمل نمایند. به علاوه کشورهای عضو متعهد می‌گردند، از اتخاذ سیاست‌هایی که به برخورد دوگانه کشور عضو با کالاهای ساخت داخل از یک طرف و کالاهای مشابه وارداتی از طرف دیگر منجر شود، خودداری کنند؛ مانند اینکه مالیات بر فروش کالاهای وارداتی دو برابر مالیات بر فروش کالاهای مشابه تولید داخل باشد. مطابق ماده ۳ گات ۱۹۹۴ امتیازات و مساعدت‌های منظور شده نسبت به کالاهای وارداتی نباید از امتیازات و مساعدت‌های کالاهای تولید داخل کمتر باشد؛ چراکه منجر به تبعیض می‌گردد.<sup>۱</sup> بنابراین سیاست‌هایی که در حمایت از تولیدات داخلی اتخاذ می‌شود و کالاهای تولید داخل را نسبت به کالاهای وارداتی در شرایط بهتری قرار می‌دهد، برخلاف مقررات سازمان تجارت جهانی است.<sup>۲</sup>

وضع تعرفه‌های گمرکی و سود بازرگانی، از جمله راه‌های حمایت از تولیدات داخلی است که موجب می‌شود قیمت تمام‌شده کالاهای وارداتی در کشور عضو افزایش یابد که این روش از گذشته مبنای تعیین میزان حقوق گمرکی و سود بازرگانی در قوانین بوده است.

#### ۱.۴. محدودیت‌های کمی

در مقررات گات تلاش شده است تا به منظور حصول هدف موافقت‌نامه و برپایی سازمان جهانی تجارت از ایجاد محدودیت‌های وارداتی پرهیز شود.<sup>۳</sup> به موجب ماده ۱۱ گات ۱۹۹۴، اعضا نباید هیچ محدودیتی را از طریق سهمیه‌بندی، مجوزهای صادراتی و وارداتی یا از طرق دیگر در مورد ورود هر محصولی از سرزمین عضو دیگر یا صدور هر محصولی که مقصد آن سرزمین عضو دیگر باشد وضع یا حفظ کنند؛ البته به جز تعرفه‌های تعیین شده و احتمالاً سایر محدودیت‌های مجاز که قبلاً مورد توافق قرار گرفته است. در اجرای سیاست تحدید واردات، محدودیت‌های وارداتی به صورت گوناگون در قانون مقررات صادرات و واردات ملاحظه می‌شود. این محدودیت‌ها به طبقه‌بندی کالاهای وارداتی و صادراتی، اخذ عوارض ویژه و تحدید ورود

۱. هراتیان نژاد، مجید و مژگان زارعی، **الحاق ایران به سازمان تجارت جهانی و تأثیر آن بر بورس اوراق بهادار با تأکید بر اصل رفتار ملی**، نشر شالان، چ ۱، ۱۳۹۷، ص ۱۹.

۲. فیروزی، مهدی، «الحاق ایران به سازمان تجارت جهانی و پیامدهای آن بر مقررات صادرات و واردات»، *فصلنامه حوزه و دانشگاه*، سال یازدهم، شماره ۴۴، ویژه‌نامه پاییز ۱۳۸۴.

3. Matsushita, Mitsuo, Thomas J Schoenbaum and Petros C Mavroidis, **World Trade Organization: Law, Practice and Policy**, 2nd edn. Oxford: Oxford University Press, 2011.

برخی کالاها، ثبت سفارش و قیمت‌گذاری کالاهای مستعمل بر پایه قیمت کالاهای مشابه نو، مربوط می‌شوند.

بند اول ماده ۱۱ گات محدودیت‌های کمی و مقداری را به‌عنوان هرگونه ممنوعیت یا محدودیت وارداتی غیر از عوارض گمرکی و سایر عوارض و هزینه‌ها دانسته است. محدودیت‌های کمی و مقداری می‌توانند در اشکال مختلف از جمله سهمیه‌بندی، مجوزهای واردات، مجوزهای صادرات، ممنوعیت واردات و محدودیت‌های صادراتی داوطلبانه اعمال شوند. در محدودیت‌های مقداری، ورود کالا به قلمرو سرزمینی بیش از مقدار تعیین‌شده ممنوع است و مجوز لازم صادر نمی‌گردد. ماده یادشده هرگونه استفاده و اعمال محدودیت‌های مقداری از سوی اعضا را چه در مورد واردات و چه در مورد صادرات ممنوع کرده است. بنگاه‌های تجاری دولتی که در ماده ۱۷ گات بدان پرداخته‌شده نیز از وضع محدودیت‌های مقداری منع گردیده‌اند. البته در این ماده، اعمال محدودیت‌های مقداری را در شرایط خاص مجاز دانسته که شامل محدودیت‌های موقتی برای جلوگیری از کمبود بحرانی مواد غذایی، محدودیت‌های موقتی برای رفع مازاد کالای داخلی تولیدشده که مستقیماً با کالای وارداتی قابل جایگزینی‌اند و محدودیت‌های اعمال‌شده برای محصولات کشاورزی و شیلات می‌باشند. علاوه بر این، شرایط استثنایی عام تشریح‌شده در گات از جمله استثنای عمومی، استثنای امنیتی، مشکلات مربوط به تراز پرداخت و اقدامات حفاظتی اضطراری که در مواد ۱۲ و ۱۸ تا ۲۱ گات درج گردیده، نیز اجازه محدودیت‌های مقداری را می‌دهند.

## ۲. ساختار صادرات و واردات در رژیم تجاری ایران و محدودیت‌های کلی اعمال قانون اساسی

قانون مقررات صادرات و واردات کشور به موضوع مهم حمایت مؤثر از تولید داخلی که در مورد کالاهایی که تولید داخلی آنها به مقدار نیاز کشور نیست و به‌ناچار از خارج وارد می‌گردد، توجه نموده است. ماده ۲۱ قانون گات مقرر می‌دارد که باید به نحوی سهم واردات تعیین شود که حمایت مؤثری از تولید داخلی به عمل آید.<sup>۱</sup> این ماده هیئت‌وزیران را موظف کرد تا به‌منظور

1. Wolfrum, Rudiger, "Article XI", in Rudiger Wolfrum Peter -Tobias Stoll and Holger P Hestermeyer (eds), Max Planck, Commentaries an World Trade law, WTO - Trade in Goods, Leiden and Boston: MartinusNijhoff Publishers, 2012.

حمایت از تولیدکنندگان داخلی و تنظیم سیاست بازرگانی کشور، ضمن رعایت حال مصرف‌کنندگان، ظرف مدت دو ماه تمهیداتی نسبت به تهیه لایحه قانونی حقوق گمرکی کالاهای وارداتی بنماید. این ماده هرچند به دلیل منقضی شدن مدت مذکور لغو شده است، قانون امور گمرکی با فاصله حدود هفده سال، در سال ۱۳۹۰ به تصویب رسید. در این قانون نیز هدف حمایت از تولیدات داخلی دنبال شده است، اما نه به صراحت قانون مقررات صادرات و واردات. از جمله بند (د) ماده ۱ این قانون که حقوق ورودی را شامل موارد ذیل می‌داند؛ حقوق گمرکی معادل چهار درصد ارزش گمرکی کالا، سود بازرگانی که توسط هیئت‌وزیران تعیین می‌گردد و وجوهی که به موجب قانون، گمرک مسئول وصول آن است. سود بازرگانی مذکور در این ماده که توسط هیئت‌وزیران تعیین می‌شود، ممکن است در برهه‌ای از زمان برای حمایت از تولیدات داخلی بسیار بالا تعیین گردد. در همین زمینه تبصره ۱ ماده ۴۱ قانون مالیات بر ارزش افزوده مقرر می‌دارد: «نرخ حقوق ورودی علاوه بر رعایت سایر قوانین و مقررات باید به نحوی تعیین گردد که: الف. در راستای حمایت مؤثر از اشتغال و کالای تولید یا ساخت داخل در برابر کالاهای وارداتی باشد. بنابراین مواد فوق به دلیر صراحت در حمایت مؤثر از تولیدات داخلی با ماده ۳ گات مغایرت دارد و باید حذف یا اصلاح گردد یا اینکه در مذاکرات ابتدایی حدود آن مورد توافق قرار بگیرد.

موانع حقوقی موجود در قانون اساسی نیز قابل تأمل است؛ از یک طرف در اصل ۷۷ قانون اساسی مقرر شده است، کلیه مقاوله‌نامه‌ها، قراردادهای و موافقت‌نامه‌های بین‌المللی باید به تصویب مجلس برسد که این موضوع شامل موافقت‌نامه‌های سازمان جهانی تجارت نیز خواهد شد.<sup>۱</sup> از دیگر سو بر اساس اصل ۱۳۹ قانون اساسی، صلح و دعاوی راجع به اموال عمومی و دولتی یا ارجاع آن به داوری در هر مورد موکول به تصویب هیئت‌وزیران است و باید به اطلاع مجلس برسد، در مواردی که طرف دعوی خارجی باشد و در موارد مهم داخلی باید به تصویب مجلس نیز برسد؛ موارد مهم را قانون تعیین می‌کند.

لازم به ذکر است، یکی از چالش‌برانگیزترین موضوعاتی که سرمایه‌گذاری خارجی با آن مواجه است، چگونگی حل و فصل اختلافات می‌باشد که علاوه بر محدودیت پیش‌بینی شده در اصل ۱۳۹ قانون اساسی، ماده ۱۹ قانون تشویق و حمایت از سرمایه‌گذاری خارجی، در فصل

۱. عزیزی، آریا و الهه اکبری دوبرجی، منبع پیشین، ص ۸۴.



حل و فصل اختلافات، مرجع صالح را دادگاه‌های داخلی قراردادده است؛ مگر آنکه در قانون موافقت‌نامه دوجانبه سرمایه‌گذاری خارجی با دولت متبوع سرمایه‌گذار خارجی در مورد شیوه دیگری از حل و فصل اختلاف توافق شده باشد. از آنجایی که سرمایه‌گذار خارجی به بی‌طرفی دادگاه‌ها و مراجع محلی در حل و فصل اختلافاتی که احتمالاً میان او و دولت میزبان به وجود می‌آید اطمینان ندارد و این عدم اطمینان در بیشتر موارد قابل توجیه است؛ زیرا به طور سنتی از نظر سرمایه‌گذار بهترین روش اطمینان از دادرسی منصفانه داوری در کشور بی‌طرف و در مرجعی بی‌طرف است.

در مورد موافقت‌نامه‌های جهانی تجارت، مسئله به این صورت مطرح است که در مرحله اول اختلاف میان اعضا از طریق مشورت با یکدیگر حل می‌شود<sup>۱</sup> و در صورتی که حل نشد، به تقاضای شاکی به مرجع بین‌المللی حل اختلاف که به منظور رسیدگی به دعاوی میان کشورهای عضو تشکیل شده است ارجاع خواهد شد و مرجع حل اختلاف حق دارد هیئت‌های رسیدگی تشکیل دهد و بر اجرای احکام و توصیه‌ها نظارت کند. بدین ترتیب در مورد حل این گونه اختلافات نیازی به دخالت مجالس قانون‌گذاری در هیچ‌یک از کشورهای عضو وجود ندارد.

از دیگر مغایرت‌های اولیه مفاد موافقت‌نامه‌های سازمان جهانی تجارت با نظام اقتصادی ایران را در اصل ۴۴ قانون اساسی می‌توان مشاهده نمود. براساس این اصل، بازرگانی خارجی دولتی است. هدف گات<sup>۲</sup> و سازمان جهانی تجارت کم‌رنگ کردن نقش دولت در تجارت کالاهای اساسی و هدایت اقتصاد کشورها به سمت اقتصاد غیردولتی است. اصل ۴۴ قانون اساسی، صنایع بزرگ و مادر، بازرگانی خارجی، بانک‌داری، بیمه، راه‌آهن، کشتیرانی، هواپیمایی، معادن بزرگ، سدها و ارتباطات را در اختیار دولت قرار می‌دهد. اگرچه در عمل این اصل به طور کامل رعایت نمی‌شود و بخش‌های خصوصی و شبه‌خصوصی درگیر فعالیت‌های بازرگانی خارجی‌اند؛ در حالی که مطابق اصل ۱۶ اصول و قوانین موافقت‌نامه عمومی تعرفه و تجارت در مورد دسترسی به بازار، اصل آزادسازی تجاری از جمله اصول حاکم بر گات است که در مورد پیوستن کشورها به سازمان جهانی تجارت مورد توجه قرار می‌گیرد.

1. Taunya McLarty, GATT 1994 Dispute Settlement: Sacrificing Diplomacy for Efficiency in the International Law, 3rd edn, 2010.

2. General agreement on tariff and trade

اصل ۴ قانون اساسی الزام می‌نماید که کلیه قوانین و مقررات مدنی، جزایی، مالی، اقتصادی، اداری، فرهنگی، نظامی، سیاسی و غیر آن باید بر اساس «موازن اسلامی» باشد. این اصل بر سایر اصول قانون اساسی و قوانین و مقررات دیگر حاکم است و تشخیص آن به عهده شورای نگهبان گذارده شده است. اما در بند ۴ از ماده ۱۶ موافقت‌نامه تأسیس سازمان جهانی تجارت آمده است: هر عضو ملزم به تطبیق قوانین و آیین‌نامه‌های اداری کشور خود با تعهداتش در موافقت‌نامه عمومی تعرفه و تجارت می‌نماید و ماده ۲۳ موافقت‌نامه جنبه‌های مرتبط با حقوق مالکیت معنوی، دربرگیرنده حمایت‌های تجاری برای علائم جغرافیایی مشروبات الکلی است. ماده ۲۰ موافقت‌نامه عمومی تعرفه و تجارت ۱۹۴۷ موارد استثناء را بیان می‌کند که امکان تعدیل در اتخاذ سیاست‌های تجاری، تطبیق آن را با شرایط فرهنگی و ارزشی و دینی خاص کشور میسر می‌نماید. در بند الف ماده ۲۰ به اقدامات تجاری در جهت حراست اخلاقی اشاره می‌کند.

بند ۲ ماده ۱۶ موافقت‌نامه گات ۹۴ در زمینه دسترسی بازار در مورد تجارت خدمات، بیان می‌کند: از جمله اقداماتی که یک عضو نباید انجام دهد برقراری محدودیت در مورد مشارکت سرمایه‌گذاری خارجی از لحاظ حداکثر درصد سهام خارجی یا برحسب کل ارزش یکایک یا مجموع سرمایه‌گذاری خارجی است که این ماده از گات با اصل ۸۱ قانون اساسی تناقض دارد. با توجه به موارد ذکر شده می‌توان گفت قانون اساسی کشورمان با دو اصل اساسی آزادسازی تجاری و عدم تبعیض سازمان به شرح ذیل سازگار و منطبق نیست؛ لذا در این که قانون اساسی به‌عنوان شالوده قوانین و مقررات عمومی کشور است، جای تردید و گمانی وجود ندارد، لیکن اگر بنا بر رفاه و حمایت از حقوق و آزادی‌های عموم افراد جامعه باشد، مصلحت اقتضا می‌کند در این مورد حتی با توجه به سختی و موانع موجود نسبت به بازنگری قانون اساسی در جهت ایجاد مصالح و منافع عموم در اسرع زمان ممکن اقدام گردد.

### ۳. ناسازگاری‌های قانون صادرات و واردات با اصول سازمان تجارت جهانی

#### ۳.۱. حمایت از تولیدات داخلی: (ماده ۶ و ۳۴)

طراحان گات و سازمان جهانی تجارت به‌خوبی می‌دانستند که نه تنها توجه صرف به آزادسازی تجارت، بلکه حتی اولویت بخشیدن به آزادسازی تجارت در اهداف آن، به‌هیچ‌وجه

نمی‌تواند نظر اکثریت کشورهای جهان را نسبت به عضویت در این نهاد جلب کند<sup>۱</sup> و بنابراین در جای‌جای اسناد این سازمان بر اهمیت حمایت از تولیدات داخلی همه اعضا تأکید کرده‌اند. سازمان جهانی تجارت تعرفه را به‌عنوان تنها ابزار مجاز برای حمایت از بخش‌های مختلف تولیدی شناسایی می‌کند و به دولت‌های عضو حق می‌دهد در صورت لزوم و البته به شرط جلب توافق اعضای سازمان در جریان مذاکرات، حتی بالاترین تعرفه‌ها را برای حمایت از بخش‌های خاص تولیدی خود حفظ کنند.<sup>۲</sup>

الف) در صدر ماده ۶ همین قانون چنین آمده است: اولویت حمل کلیه کالاهای وارداتی کشور با وسایل نقلیه ایرانی است؛<sup>۳</sup> در صورتی که طبق اصل یک و دو مقررات گات، تجارت بین‌المللی بایستی بر اساس اصل عدم تبعیض استوار باشد و صنایع داخلی بایستی بر اساس تعرفه‌های گمرکی و نه از طریق موانع تجاری یا ممنوعیت ورود حمایت شوند.

ب) حمایت از صنایع و تولیدات داخلی به کمک ابزارهای غیرتعرفه‌ای نظیر فروختن ارز ارزان قیمت، سهمیه‌بندی ارزی و گران کردن واردات در مقابل محصولات مشابه داخلی یا تخصیص ارز به بخش‌های اولویت‌دار با مقررات گات سازگار نیست.

ج) ماده ۳۴ مقررات صادرات و واردات کشور در خصوص حمایت مؤثر از تولید داخلی که در مورد کالاهایی که تولید داخلی آنها به مقدار نیاز کشور نیست و به‌ناچار مقداری از خارج وارد می‌گردد، بیان می‌کند که باید به نحوی سهم واردات تعیین گردد که حمایت مؤثری از تولید داخلی به عمل آید که این ماده فوق در تضاد با ماده ۱۱ گات است. در ماده ۱۱ گات آمده است طرف‌های متعاقد نباید محدودیت مقداری برای ورود کالا به کشور خود وضع نمایند.

1. McCulloch, Rachel, the International Trading System and Its Future, in Mordechai E Kreinin and Michael G Plummer(eds), Oxford Handbook of International Commercial Policy, Oxford: Oxford University Press, 2012.

2. Van Damme, Isabelle, "International Economic Law : Treaty Interpretation by the WTO Appellate Body", Oxford: Oxford University Press, 2009.

۳. ماده ۶- اولویت حمل کلیه کالاهای وارداتی کشور با وسایل نقلیه ایرانی است، دستورالعمل مربوط به استفاده از وسایل نقلیه خارجی اعم از دریایی، هوایی، جاده‌ها و راه‌آهن را شورای عالی هماهنگی ترابری کشوری بر اساس آیین‌نامه مصوب هیئت وزیران تهیه می‌نماید.

### ۳.۲. اعمال محدودیت‌های وارداتی (مواد ۲ و ۳ و ۸)

سیستم بازرگانی خارجی ایران از لحاظ حمایت از صنایع داخلی و ایجاد ممنوعیت ورود کالاهای خارجی باهدف کسب درآمد برای دولت از اهمیت وافری برخوردار است.<sup>۱</sup> براساس قوانین گات، تعرفه‌های گمرکی فقط به‌عنوان ابزاری قانونی برای حمایت از صنایع به شمار می‌روند. اما دولت این حمایت‌ها را بیشتر از راه دادن یارانه‌های مستقیم و غیرمستقیم، و تخصیص ارز به واحدهای دارای ارجحیت اعمال می‌دارد نه اینکه صرفاً به عوارض گمرکی تکیه کند.<sup>۲</sup> به‌طور کلی در سیستم تجاری - بازرگانی کشورمان ایران، به‌غیر از تعرفه گمرکی که از طرف گات مورد پذیرش است، از موانع غیرتعرفه‌ای که موردقبول سازمان نیستند هم بهره‌برداری کرده است؛ کلاً صنایع و تولیدات داخلی کشور، از راه‌های گوناگون مورد حمایت قرار می‌گیرند.<sup>۳</sup> در ادامه به بررسی اعمال محدودیت‌های وارداتی در چارچوب قانون صادرات و واردات پرداخته می‌شود:

الف) مطابق با ماده ۲ این قانون کالاهای صادراتی و وارداتی به سه گروه عمده تقسیم می‌شوند:<sup>۴</sup>  
 کالای مجاز: به کالایی گفته می‌شود که صدور و ورود آن با رعایت ضوابط به مجوز نیاز ندارد.  
 کالای مشروط: به کالایی گفته می‌شود که صدور یا ورود آن با کسب مجوز ممکن است.  
 کالای ممنوع: به کالاهایی که صدور یا ورود آن به‌موجب شرع مقدس اسلام یا به‌موجب قانون ممنوع گردیده است.

۱. بیدآباد، بیژن، «موانع غیرتعرفه‌ای در سازمان تجارت جهانی و ناهم‌سویی این موانع در بازرگانی خارجی ایران»، نشریه نامه اتاق بازرگانی، سال اول، شماره ۱، دی‌ماه ۱۳۸۶، ص ۳۴.

۲. واحد تحقیقات نشریه اقتصاد ایران، «فواید حذف موانع غیرتعرفه‌ای»، ماهنامه اقتصاد ایران، سال دهم، شماره ۱۰۴، مهرماه ۱۳۸۶، ص ۲۷.

۳. رضایی، خدیجه و علی زاهد طالبان و زهرا عباسی، مجوزها و محدودیت‌ها وارداتی و صادراتی کشور با نگاهی به الزامات و مقررات سازمان تجارت جهانی (WTO)، چاپ اول، تهران: انتشارات مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی، ۱۳۹۲، ص ۱۰۷.

۴. دانشکده مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی، مقررات مرتبط با صادرات و واردات و آیین‌نامه‌ی اجرایی به‌ضمیمه جدول‌های مقررات صادرات و واردات، ج ۱، تهران: انتشارات مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی، ۱۳۹۰، ص ۱۷.

این ماده از قانون صادرات و واردات با قوانین سازمان تجارت جهانی در خصوص دسترسی آزاد به بازار مغایر است؛ برای مثال ماده ۱۶ گات دسترسی آزاد به بازار کالاها را برای اعضا در چارچوب موافقت‌نامه‌های سازمان جهانی تجارت مجاز می‌داند.

ب) وفق تبصره ۱ آن دولت می‌تواند بنا بر مقتضیات و شرایط ویژه زمانی با رعایت قوانین مربوطه، صدور یا ورود برخی کالاها را ممنوع کند. که با قوانین گات در خصوص دسترسی آزاد به بازار اعضا (ماده ۱۶) مغایر است.

ج) مطابق با ماده ۹ آیین‌نامه اجرایی قانون مقررات صادرات و واردات مصوب ۱۳۷۳/۱/۱۴ هیئت‌وزیران هرگونه معامله تجاری با رژیم اشغالگر قدس ممنوع اعلام شده است.<sup>۱</sup>

د) همچنین در ماده ۳۱ از قانون مذکور دولت موظف است واردات کالاهایی را که در داخل کشور به مقدار نیاز تولید می‌شود یا امکانات بالقوه تولید آنها فراهم است، در صورتی که منجر به تورم قیمت کالاهای اساسی نشود غیرمجاز اعلام نماید، در صورتی که طبق اصول گات، تجارت بین‌المللی باید بر اساس اصل عدم تبعیض استوار باشد.

ه) از نظر قوانین گات، سهمیه‌بندی در ارز و تخصیص آن برای واردات کالا بر اساس اولویت‌های ویژه و همچنین نرخ‌های ارز ترجیحی هم به‌نوعی محدودیت‌اند.

و) مفاد ماده ۳ که مبادرت به امر صادرات و واردات کالا را موقوف به داشتن کارت بازرگانی نموده یا ماده ۸ که واردکنندگان کالا را مجبور به اخذ مجوز ورود کرده از نظر گات نوعی اعمال محدودیت توسط دولت است که با اصل آزادسازی تجارت مغایرت دارد.

### ۳.۳. تشویق صادراتی (۱۴ و ۱۹ و ۲۰)

قانون تشویق صادرات و تولید در ۱۱ ماده در سال ۱۳۳۳ به تصویب مجلس شورای ملی رسید که برخی از مواد این قانون و اصلاحات آن با اصول و قوانین گات سازگار نیست.

الف) به‌موجب ماده ۱۹ دولت همه‌ساله وجوهی را تحت عنوان تشویق صادرات در بودجه سنواتی منظور و ... به صادرکنندگان پرداخت کند.<sup>۲</sup>

۱. ماده ۹- هر گونه معامله تجاری با رژیم اشغالگر قدس ممنوع است.

۲. فیروزی، مهدی، منبع پیشین، ص ۱۴۰.

ب) همچنین صدور محصولات داخلی به صورت دامپینگ در قالب سیاست‌های تشویق صادرات کالاهای تولید داخلی.

ج) اعطای یارانه صادراتی دولتی به برخی از کالاهای صادراتی توسط دولت. در این ارتباط همچنین برخی از موارد قانون صادرات و واردات از جمله مواد ۳۴ و ۳۵ ناسازگاری با اصول اساسی مقررات عمومی تعرفه و تجارت (گات ۱۹۹۴) دارند که تجدیدنظر در موارد قانونی فوق پیش از عضویت در سازمان تجارت جهانی را الزامی می‌نماید.

### ۳.۴. ناسازگاری‌های قانون صادرات و واردات با موافقت‌نامه یارانه‌ها و اقدامات جبرانی

از جمله موارد حمایتی در مقررات کشور می‌توان به یارانه‌ها اشاره کرد. مثلاً سازمان حمایت از مصرف‌کنندگان و تولیدکنندگان وظیفه دارد، براساس مصوبات شورای اقتصاد، برای برخی ملزومات پایه‌ای و اساسی موردنیاز مردم، از قبیل گوشت قرمز، شیر و کود و سم یارانه تخصیص دهد، هرچند مابه‌التفاوت دریافت‌های سازمان حمایت مصرف‌کنندگان و تولیدکنندگان مالیات بر درآمد را شامل نمی‌شود.<sup>۳</sup>

قانون صادرات و واردات ایران دارای ناسازگاری و تضادهایی با موافقت‌نامه یارانه‌ها و اقدامات جبرانی است که در ادامه به بررسی این ناسازگاری‌ها می‌پردازیم:

۱. ماده ۳۴- در مورد کالاهایی که تولید داخلی آن به مقدار نیاز کشور نمی‌باشد و به ناچار کسری آن وارد می‌گردد، باید مجموع دریافتی دولت از کالاهای وارداتی مشابه به نحوی تعیین شود که حمایت مؤثری از تولیدات داخلی به عمل آید.

تبصره: اجرای مفاد این ماده در مورد کالاهای اساسی باید به نحوی انجام گیرد که ضمن حمایت از تولید داخلی موجب افزایش تورم نگردد.

۲. ماده ۳۵- با توجه به امر مهم خودکفایی در تولیدات کشاورزی و اهمیت مکانیزاسیون در افزایش محصولات کشاورزی و در نظر گرفتن اولویت ساخت ماشین‌آلات و تجهیزات کشاورزی در داخل کشور همراه با رشد و گسترش صنعت ماشین‌سازی کشور، دولت مکلف است لوائح لازم را جهت حذف تدریجی معافیت گمرکی این قبیل کالاها ظرف شش ماه تهیه و برای تصویب به مجلس شورای اسلامی تقدیم نماید.

۳. رازینی، ابراهیم علی، بررسی موانع تعرفه‌ای و غیرتعرفه‌ای صادرات ایران در بازارهای هدف-با نگاهی به فرصت‌ها و چالش‌های پیش رو جهت جهانی‌شدن اقتصاد، چاپ دوم، تهران: موسسه انتشاراتی شرکت چاپ و نشر بازرگانی، ۱۳۹۱، ص ۷۵.

طبق ماده ۱ موافقت‌نامه یارانه‌ها و اقدامات جبرانی، یارانه را به‌عنوان کمک مالی دولت یا مؤسسات دولتی در نظر گرفته‌اند که نقل و انتقالات مستقیم وجوه، مثل کمک‌های بلاعوض، وام و دادن سرمایه یا انتقال تعهدات مثل تضمین وام باشد. همچنین از دیگر مواردی که شامل یارانه می‌شود، می‌توان به بخشیدن مالیات‌ها و عوارض در طرح مشوق‌های مالیاتی و دادن کالا و خدمات برای صادرات اشاره کرد. براساس این بند تسهیلاتی که در قوانین ایران در نظر گرفته شده‌اند، یارانه می‌باشند.

مطابق ماده ۱۲ قانون صادرات و واردات، «واردات قبل از صادرات مواد و کالاهای مورد مصرف در تولید، تکمیل، آماده‌سازی و بسته‌بندی کالاهای صادراتی به‌صورت ورود موقت با ارائه تعهد یا سفته معتبر به گمرک، از پرداخت کلیه وجوه متعلقه به واردات، جز آنچه جنبه هزینه یا کارمزد دارد، معاف است.»

مطابق این ماده، دولت از دریافت وجوه متعلق به واردات چشم‌پوشی کرده و این امر را مشروط به استفاده شدن کالای وارداتی در صادرات کرده است، چیزی که به‌طور صریح با بند ۲ ماده ۱ موافقت‌نامه یارانه‌ها و اقدامات جبرانی مغایرت دارد؛ چراکه به‌موجب بند اخیر، اگر درآمد دولت که در شرایط دیگر دریافت می‌گردید، گرفته نشود یا از آن صرف‌نظر کنند، یارانه در مفهوم موافقت‌نامه به حقیقت پیوسته است؛ چراکه با عدم پرداخت وجوه متعلق به واردات از سوی صادرکنندگان عملاً مزیتی به آنان اعطا شده است.

به‌علاوه، مفاد ماده ۱۲ قانون مقررات صادرات و واردات بر اساس ماده ۳ بند ۱ قسمت الف موافقت‌نامه، در زمره یارانه‌های ممنوع است، زیرا طبق ماده اخیرالذکر، یارانه‌هایی که در قانون یا در واقع به‌تنهایی یا به‌عنوان یکی از چند ضابطه دیگر موقوف به عملکرد صادراتی هستند، جزء یارانه‌های ممنوع قرار گرفته و مطابق بند ۳ ماده ۲ موافقت‌نامه، خاص محسوب می‌شوند که با الحاق کامل به سازمان تجارت جهانی بایستی اصلاح شوند.

ماده ۱۴ قانون صادرات و واردات: مطابق این ماده، «مابه‌التفاوت اخذشده توسط سازمان حمایت مصرف‌کنندگان و تولیدکنندگان و کلیه وجوه دریافتی گمرک به‌استثنای آنچه جنبه هزینه و کارمزد دارد در رابطه با کالاها، مواد، اجزا و قطعات خارجی مورد مصرف در ساخت، تکمیل و

آماده‌سازی و بسته‌بندی کالاهای صادراتی بر اساس دستورالعملی که در آیین‌نامه مشخص می‌شود به صادرکننده مسترد می‌گردد.»

ماده ۱۴ تکمیل‌کننده مفاد ماده ۱۲ است و تنها تفاوت در نحوه واردات اولیه است، بدین معنا که ماده ۱۲ آن دسته از واردات را که به قصد استفاده در کالاهای صادراتی به مصرف رسیده‌اند شامل می‌شود، درحالی‌که ماده ۱۴ شامل واردات قطعی می‌گردد که بعداً در جریان تولید کالای صادراتی به مصرف رسیده‌اند. اجتماع این دو ماده، هدف واحد حذف عوارض از داده وارداتی را که در محصول صادرشده مورد استفاده قرار گرفته‌اند، دنبال می‌کنند.

برابر بند ط ضمیمه ۱ موافقت‌نامه، «بخشودگی یا استرداد هزینه‌های وارداتی بیش از آنچه به نهادهای وارداتی مصرف‌شده در تولید محصول صادراتی» تعلق گرفته است، جزء یارانه صادراتی محسوب می‌شود که از دیدگاه سازمان تجارت جهانی ممنوع است.

ماده ۱۹ قانون مقررات صادرات و واردات: بر اساس این ماده، «دولت می‌تواند همه‌ساله وجوهی را تحت عنوان تشویق صادرات در بودجه سنواتی منظور و به صورت کمک سود تسهیلات پرداختی بنا به پیشنهاد وزارت بازرگانی و تصویب هیئت‌وزیران به صادرکنندگان پرداخت نماید.»

در این ماده از «کمک سود تسهیلات» سخن به میان آمده است که مقصود از آن، پرداخت قسمتی از سود وام‌هایی است که صادرکنندگان از بانک‌ها دریافت کرده‌اند. این‌گونه وجوه از مصادیق آشکار قسمت الف بند ۱ ماده ۱ موافقت‌نامه یارانه‌ها و اقدامات جبرانی است که مطابق آن «عمل دولت که متضمن انتقال مستقیم وجوه (مثلاً کمک‌های بلاعوض، وام و تزریق سرمایه)، انتقالات بالقوه مستقیم وجوه یا تعهدات باشد (مثلاً تضمین وام)»، اعطای یارانه تلقی می‌گردد.

به‌علاوه، ماده ۱۹ بر اساس بند الف ماده ۳ - ۱ نیز یارانه ممنوع محسوب می‌شود. مطابق این بند، یارانه‌هایی که در قانون یا در واقع به‌تنهایی یا به‌عنوان یکی از چند ضابطه دیگر، موقوف به عملکرد صادراتی‌اند ممنوع خواهند بود. از آنجاکه وجوه مذکور در ماده ۱۹ تنها برای صادرکنندگان در نظر گرفته شده و آنها را در موقعیتی بهتر از دیگر تولیدکنندگان که محصولشان در داخل به فروش می‌رسد، قرار می‌دهد؛ لذا از مصادیق بارز یارانه‌های ممنوع بوده و در جهت همگامی با نظام سازمان تجارت جهانی باید حذف شوند.



ماده ۲۰ قانون مقررات صادرات و واردات: طبق ماده مذکور، دولت وظیفه دارد، از اول سال ۱۳۷۳ نسبت به دریافت (۱٪) از مجموع وجوه دریافتی برای حقوق گمرکی و سود بازرگانی - تجاری همه کالاهای وارداتی را علاوه بر حقوق گمرکی و سود بازرگانی مقرر به‌عنوان عوارض ویژه از واردکنندگان بخش‌های غیردولتی که به‌صورت تجاری کالا وارد می‌نمایند، دریافت و به‌حساب درآمد عمومی کشور واریز کنند. هر ساله معادل ۱۰۰٪ رقمی که از این بابت به‌حساب درآمد عمومی کشور واریز می‌شود، در قانون بودجه پیش‌بینی می‌شود تا طبق آیین‌نامه اجرایی این قانون به لحاظ تشویق و توسعه صادرات کالاهای غیرنفتی و همچنین ایجاد صندوق تضمین صادرات، آموزش و تبلیغات بازرگانی به مصرف برساند.»

هدف این ماده، توسعه و تشویق صادرات بوده و از این حیث که منبع درآمدها در آن مشخص شده است، با ماده ۱۹ تفاوت دارد. معرفی منبع مالی معادل ۱٪ سود بازرگانی و حقوق گمرکی تأثیری در ماهیت موضوع ندارد؛ چراکه دولت‌ها همواره از منابعی چون مالیات بر درآمد و فروش، مالیات غیرمستقیم و ... استفاده کرده و آن را در محل دیگری هزینه می‌کنند؛ اما موضوع قابل‌بحث این ماده آن است که محل هزینه چنین درآمدی، «تشویق و توسعه صادرات کالاهای غیرنفتی، تعیین شده است. علی‌رغم آنکه این موارد هیچ‌یک به‌خودی‌خود از موارد یارانه نیست، اما با این حرکت، دولت کمک مالی برابر بند الف ماده ۱ اعطا کرده است؛ ضمن آنکه برحسب مورد ممکن است این حرکت دولت برابر بند ب ماده ۱ در برخی موارد اعطای مزیت محسوب شود و از این حیث با موافقت‌نامه یارانه‌ها در تعارض باشد.

#### ۴. تعهدات و مقررات مؤثر بر قواعد صادرات و واردات

##### ۴.۱. موافقت‌نامه اقدامات بهداشتی و بهداشت گیاهی

موافقت‌نامه اقدامات بهداشتی و بهداشت گیاهی<sup>۱</sup> یکی از موافقت‌نامه‌های سازمان تجارت جهانی در جهت رفع موانع تجارت است که در ادامه به بررسی و تحلیل این موافقت‌نامه می‌پردازیم. یکی از عوامل مهم و مؤثر در مبادله کالاها و خصوصاً مواد غذایی موضوع کیفیت است و به همین دلیل در سازمان تجارت جهانی نیز موضوع کیفیت و استانداردها در تجارت

1. The Agreement on the Application of *Sanitary and Phytosanitary Measures* (the "SPS Agreement")

جهانی مورد توجه قرار گرفته و با تصویب موافقت‌نامه موانع فنی فراراه تجارت و موافقت‌نامه اقدامات بهداشتی و بهداشت گیاهی تلاش شده است که اصول و موازینی برای تنظیم و اجرای استانداردها و مقررات مرتبط در تجارت جهانی ارائه شود.

موضوع استانداردها برای اولین بار در دور توکیو (۱۹۷۳-۷۹) مطرح شد و به شکل توافق محدودی بین ۳۲ عضو گات تحت عنوان مجموعه مقررات مربوط به استاندارد درآمد<sup>۱</sup> این توافق که عمدتاً معطوف به جنبه‌های فنی استانداردها بود (البته در چارچوب آن اتخاذ اقدامات بهداشتی و بهداشت گیاهی هم امکان‌پذیر بود)، در دور اروگوئه با تغییراتی به موافقت‌نامه موانع فنی فراراه تجارت تبدیل شد. این در حالی است که موافقت‌نامه اقدامات بهداشتی و بهداشت گیاهی اساساً در دور اروگوئه برای اولین بار و در ارتباط با موافقت‌نامه کشاورزی مطرح و تصویب شد.<sup>۲</sup> علت تدوین این موافقت‌نامه نیز این بود که کشورهای مذاکره‌کننده می‌ترسیدند که تصویب و اجرای موافقت‌نامه کشاورزی و در نتیجه کاهش حمایت‌ها در بخش کشاورزی باعث شود که کشورها استانداردهای مربوط به محصولات کشاورزی و مواد غذایی را چنان بالا ببرند که عملاً بازارها محدود و منافع حاصل از موافقت‌نامه کشاورزی خنثی شود.

طبق بند مذکور، اقدامات بهداشتی یا بهداشت گیاهی شامل این موارد می‌گردد: تمام قوانین، احکام، مقررات، الزامات و رویه‌ها از جمله معیارهای محصول نهایی، روش‌های فراوری و تولید، رویه‌های آزمایش، بازرسی، گواهی و تصویب، ترتیبات قرنطینه‌ای شامل الزامات مربوط به حمل‌ونقل حیوانات یا گیاهان یا الزامات مربوط به مواد لازم برای بقای آنها حین حمل‌ونقل، مقررات ناظر بر روش‌های آماری، رویه‌های نمونه‌برداری و روش‌های ارزیابی خطر، و الزامات مربوط به بسته‌بندی و برچسب‌زنی که مستقیماً به ایمنی غذایی مربوط می‌شوند.

اقدامات بهداشتی و بهداشت گیاهی اعضا باید بر اساس اصول علمی مبتنی باشد و بدون دلایل علمی کافی حفظ نشود، مگر در مورد اقدامات موقت موضوع بند ۷ ماده ۵ (یعنی در صورت فقدان شواهد علمی کافی و بر مبنای اطلاعات مربوطه موجود از جمله اطلاعات دریافتی از سازمان‌های بین‌المللی مربوطه و همچنین اطلاعات مربوط به اقدامات بهداشتی یا بهداشت گیاهی اعمال شده توسط اعضای دیگر).

1. Agreement on Anti Dumping  
2. The Results of the Uruguay Round

هرچند هماهنگ‌سازی مقررات بهداشتی و بهداشت گیاهی از طریق اتخاذ استانداردهای بین‌المللی همیشه امکان‌پذیر نیست؛ چراکه اولاً در همهٔ حوزه‌ها، هنوز استاندارد بین‌المللی کاملی تنظیم نشده است و ثانیاً به دلیل شرایط متفاوت جغرافیایی و منطقه‌ای و همچنین تفاوت‌های تکنولوژیک بین کشورها و به همین ترتیب متفاوت بودن سلیقه‌ها نمی‌توان هماهنگ‌سازی مقررات بهداشتی و بهداشت گیاهی را حول استانداردهای بین‌المللی سامان داد. بنابراین در چنین شرایطی صادرکنندگان با استانداردهای متفاوتی در کشورهای مختلف مواجه می‌شوند که برای صادرات باید همهٔ آنها را رعایت نمایند و همین مسئله خود می‌تواند به‌عنوان یک عامل منفی، باعث ایجاد محدودیت در تجارت شود.

#### ۴.۲. موافقت‌نامهٔ موانع فنی فراراه تجارت

موافقت‌نامهٔ موانع فنی فراراه تجارت<sup>۱</sup> دارای ۱۵ ماده و ۳ ضمیمه است که ضمایم مزبور جزء موافقت‌نامهٔ محسوب می‌شوند. اساس شکل‌گیری و لزوم ایجاد موافقت‌نامهٔ موانع فنی فراروی تجارت TBT از موافقت‌نامهٔ عمومی تعرفه و تجارت موسوم به گات در سال ۱۹۴۷ آغاز شد. در این موافقت‌نامه هرگونه اقدام ضروری برای حفظ حیات و سلامت انسان، حیوان و گیاه (مادهٔ ۲۰) و همچنین هرگونه ممنوعیت یا محدودیت وارداتی و صادراتی که برای اجرای استانداردها یا مقررات مربوط به طبقه‌بندی، درجه‌بندی یا بازاریابی کالاها در تجارت بین‌المللی ضرورت دارند (ماده ۱۱) مجاز دانسته شده است.

وضع مقررات فنی در ایران نیز از دیرباز موردتوجه بوده است. لزوم سازگاری این قوانین و مقررات با حقوق سازمان تجارت جهانی به روند الحاق ایران به این سازمان کمک شایانی خواهد کرد. حتی اگر این سازگاری نهایتاً به الحاق نینجامد، از آنجاکه لازمه تسهیل تجارت و کاهش هزینه‌های تجارت بین‌المللی است، همچنان مثمر خواهد بود.

علاوه بر آن، در ادبیات اقتصادی، اعمال مقررات فنی و استانداردهای کیفیت واردات به دلیل سیگنال‌دهی و کاهش عدم تقارن اطلاعات به بازارها عموماً منجر به رشد صادرات می‌گردد.<sup>۲</sup>

1. Agreement on Technical Barriers to Trade

2. Pekovic Sanja et al, "Quality standards and export activities: Do firm size and market destination matter?", *Journal of High Technology Management Research*, Vol. 27, No. 2, 2016, at 110.

طبق موافقت‌نامه موانع فنی، هدف از وضع مقررات فنی و استاندارد، نه حمایت از تولید داخلی بلکه ایجاد موانع فنی در جهت پیگیری اهداف مشروع و آن هم بدون ایجاد موانع غیرضروری برای تجارت و تبعیض است. وضع استاندارد با اتخاذ سیاستی که در بند ۱۶ از ماده ۷ مورد تأکید قرار گرفته است کاملاً مغایر با اصول موافقت‌نامه است. به عبارت بهتر، حمایت از مصرف‌کنندگان ایرانی به‌خودی‌خود متضمن اقدامات تبعیض‌آمیز نیست، اما حمایت از تولیدکننده داخلی به‌هیچ‌عنوان نمی‌تواند به‌عنوان هدفی مشروع، توجیه‌گر تبعیض باشد.

این مسئله پیشتر در مقررات گذاری سال ۱۳۹۲ نیز تکرار شده بود. ماده ۳ قانون ارتقای کیفی تولید خودرو و سایر تولیدات صنعتی داخلی مقرر می‌کند:

«به‌منظور حمایت از تولیدات صنعتی داخلی و حفظ حقوق مصرف‌کنندگان کلیه کالاهای صنعتی وارداتی به کشور باید به تأیید مؤسسه استاندارد و تحقیقات صنعتی ایران برسد؛ در غیر این صورت توزیع آنها ممنوع است...».

ملاحظه می‌گردد که مجدداً قانون‌گذار با وضع ضوابط فنی در جهت ایجاد شرایط رقابتی بهتر برای کالای ایرانی در مقایسه با کالای خارجی مشابه برآمده است. علاوه بر این، تبصره ماده ۴ آیین‌نامه اجرایی قانون اخیرالذکر، برای اینکه تولیدکنندگان داخلی خود را با شرایط مقرر در قانون و آیین‌نامه مربوطه وفق دهند، مهلتی یک‌ساله تعیین می‌کند. این در حالی است که برای واردات کالاهای خارجی چنین رویه‌ای پیش‌بینی نشده است. این موضوع مشابه پرونده ایالات متحده بنزین است که در آن وضع چنین مقرراتی علی‌رغم اهداف زیست‌محیطی آن به دلیل ایجاد تبعیض عملی و عدم رعایت اصل رفتار ملی مغایر موافقت‌نامه تعرفه عمومی و تجارت (صدر ماده ۲۰ آن موافقت‌نامه) اعلام گردید.<sup>۱</sup>

مصادق دیگری از تبعیض را می‌توان در قانون استاندارد ۱۳۹۶ ملاحظه نمود. طبق تبصره ۲ ماده ۱۴ کیفیت مواد و کالاهای وارداتی برحسب ضرورت و اولویت و توجه به مسائل سلامت، ایمنی، بهداشتی، زیست‌محیطی و اقتصادی باید با استانداردهای ملی و یا استانداردهای معتبر و ضوابط فنی موردقبول سازمان منطبق باشد.»

1. United States - Standards for Reformulated and Conventional Gasoline (US – Gasoline), Appellate Body Report – 1996, at 29.

در ظاهر امر به نظر می‌رسد تبصره ۲ ماده ۱۴ قانون استاندارد ۱۳۹۶ نه با انگیزه حمایت از تولید داخلی، بلکه با هدف پیگیری منافع عمومی و هدفی مشروع تنظیم شده باشد، ولی در بسیاری از موارد از اعمال استانداردهای بین‌المللی نسبت به محصولات تولید داخل صرف‌نظر می‌شود؛ به نحوی که به‌طور کلی سطح پوشش و الزامات فنی استانداردهای محصولات داخلی از استانداردهای مورد اعمال بر کالاهای مشابه وارداتی کمتر است.

#### ۴.۳. تعهدات مربوط به شفافیت

وضع مقرراتی که منجر به ایجاد موانع غیرتعرفه‌ای می‌گردد، اگر بنا باشد بدون اطلاع‌رسانی و شفافیت کافی صورت گیرد، تجارت آزاد را مختل خواهد نمود و امنیت تجاری را کاهش خواهد داد؛ چراکه تشخیص شرایط لازم برای ورود کالا به بازار کشوری دیگر برای بازرگانان دشوار خواهد شد.<sup>۱</sup> به همین سبب موافقت‌نامه‌های موانع فنی و اقدامات بهداشتی هر یک به موضوع انتشار مقررات تحت‌الشمول خود و ایجاد دسترسی آسان به این مقررات را مقرر داشته‌اند. طبق ماده ۲،۹ موافقت‌نامه موانع فنی در مواردی که استاندارد بین‌المللی مربوط موجود نیست یا مقرر فنی مطابق با استانداردهای بین‌المللی نمی‌باشد و وضع آن مقرر تأثیری قابل توجه بر تجارت سایر اعضا داشته باشد، می‌باید مقرر فنی موردنظر پس از تصویب طبق رویه‌ای خاص و با شفافیت مناسب، به اطلاع سایر اعضا برسد. طبق ماده ۲،۹،۲ اطلاع‌رسانی از طریق دبیرخانه سازمان تجارت جهانی انجام خواهد گرفت که به‌طور خلاصه به معرفی محصولات مشمول مقررات فنی به همراه توضیحی مختصر از هدف وضع آنها می‌پردازد. طبق ماده ۲،۱۱، کلیه اقدامات فنی وضع شده در اسرع وقت قابل دسترسی قرار گرفته یا منتشر می‌شود، به نحوی که افراد ذی‌نفع در دیگر کشورهای عضو امکان کسب اطلاع از آن را داشته باشند. نکته حائز اهمیت آن است که اطلاع‌رسانی باید در مراحل اولیه وضع مقرر فنی صورت گیرد تا نظرات سایر اعضا در خصوص آن مورد توجه قرار گیرد و اصلاحات احتمالی آسان‌تر انجام شود (ماده ۲،۹،۴)، به همین دلیل، ماده ۲،۱۲، مدت‌زمان متعارفی میان وضع تا اجرای مقرر فنی در نظر گرفته است. طبق این ماده:

۱. رحمانیان، داریوش، «قانون انحصار تجارت خارجی ایران، زمینه‌ها اهداف و پیامدها»، فصلنامه علمی پژوهشی تاریخ اسلام و ایران، دانشگاه الزهرا (س)، سال بیست و یکم، دوره جدید، شماره ۱۱، ۱۳۹۱، ص ۱۷.

«... اعضا به منظور دادن فرصت به تولیدکنندگان در کشورهای صادرکننده عضو و به‌ویژه در کشورهای در حال توسعه عضو، جهت تطبیق محصولات یا روش‌های تولید خود با الزامات کشور واردکننده عضو، فاصله‌ای معقول را میان زمان انتشار مقررات فنی و تاریخ لازم‌الاجرا شدن آن در نظر خواهند گرفت.»

در زمینه اطلاع‌رسانی و شفافیت در خصوص وضع ضوابط فنی در ایران هیچ‌گونه سازوکاری پیش‌بینی نشده است. عدم وجود اطلاع‌رسانی که در راستای ایجاد شفافیت و کارایی در وضع مقررات فنی به کار گرفته می‌شود، می‌تواند اطمینان و قابلیت پیش‌بینی را برای فعالان تجاری کاهش دهد و تجارت در ایران را با ریسک‌های متفاوتی مواجه سازد.

#### ۴.۴. الزامات ویژه الحاق به سازمان تجارت جهانی (WTO Plus)

برخی کشورها که طبق ماده ۱۲ موافقت‌نامه سازمان تجارت جهانی به آن سازمان ملحق شده‌اند، ضمن تعهد به اجرای موافقت‌نامه‌های سازمان، ملزم به رعایت برخی تعهدات اضافی می‌باشند که فقط مختص به همان عضو است و از آن به WTO Plus تعبیر می‌شود.<sup>۱</sup> به موجب موافقت‌نامه سازمان تجارت جهانی، کشورها به‌طور عمده با دو دسته از تعهدات مواجه‌اند. یک دسته تعهداتی است که به‌طور همه‌جانبه و متحدالشکل درآمده و هیچ‌یک از کشورها حقی بر رزرو آن نداشته و ندارد. این دسته از تعهدات در موافقت‌نامه سازمان و سایر موافقت‌نامه‌های ضمیمه آن (گات و ضمایم آن، گنز، تریپس و DSU) مقرر شده است. دسته دیگر آن نوع تعهداتی است که اصطلاحاً تعهدات دسترسی به بازار نام گرفته‌اند و به‌طور ویژه هر کشور را به کاهش موانع فرا روی تجارت کالا و خدمات ملزم می‌نماید. این تعهدات را می‌توان در برنامه کالا و خدمات کشورها که به موافقت‌نامه گات و گنز پیوست است، سراغ گرفت.<sup>۲</sup> اما با آغاز روند الحاق سایر کشورها به سازمان تجارت جهانی، می‌توان گفت دسته‌ای دیگر از تعهدات نیز به این موارد اضافه شد و آن تعهداتی بود که کشورهای خواهان عضویت در پروتکل الحاقی بر عهده می‌گرفتند. تا پیش از آغاز فرایند الحاقی کشورهایی مانند چین، هند و روسیه، مفاد تعهدات

۱. شیروی، عبدالحسین، «سازمان تجارت جهانی (گات)، اهداف: مبانی و ساختار»، مجله مجتمعات آموزش عالی قم، سال اول، شماره ۴، ۱۳۷۸، ص ۱۵.

2. Julia Ya QIN, "WTO-Plus" Obligations and Their Implications for the World Trade Organization Legal System O37 *journal of World Trade* 483, at 485, 2003.

پروتکل‌های الحاقی عمدتاً تکرار مواد موافقت‌نامه‌های سازمان تجارت جهانی بود که در غالب یک برنامه اقدام<sup>۱</sup> مورد تأیید کلیه کشورهای عضو قرار می‌گرفت. اما از آنجاکه از ماده ۱۲ موافقت‌نامه سازمان تجارت جهانی، محدودیتی برای برقراری تعهدات الحاقی مقرر نشده بود،<sup>۲</sup> به‌مرور دایره شمول این تعهدات افزایش یافت؛ به‌طوری‌که کشورها تعهدات بسیاری در مقایسه با آنچه طبق موافقت‌نامه‌های WTO باید انجام می‌شد، بر عهده گرفتند. در واقع الزامات مندرج در پروتکل‌های الحاقی همانند بلیت ورود به WTO بود که در آن می‌بایست به هر کشور عضو اطمینان کافی مبنی بر رعایت تعهداتی خاص در خصوص موافقت‌نامه‌های WTO داده می‌شد. چه هر کشور در حوزه‌ای خاص در بازار کشور خواهان عضویت برای خود امتیاز قائل بود و سعی داشت تا حد امکان در خصوص آن خاطر جمع گردد.

---

1. Action Plan

2. 2000 nogesvea 5 O2, eg./5de/cAA/ yaoeemmO cooemmrON fhe oN nofe eehNroro aeoaefrarrfO de, 5 p. nofet(O aeoaefrarrf' hearNrtfea).

## نتیجه‌گیری

در دنیایی که سازمان تجارت جهانی به‌عنوان یکی از ارکان اصلی جریان جهانی‌سازی، نقشی اساسی را در مدیریت تجارت آزاد در سطح جهان به عهده گرفته و ۱۶۴ کشور به عضویت این سازمان درآمده‌اند، عدم حضور کشورمان در این سازمان به انزوای ناخواسته و از بین رفتن قدرت تجاری و صادراتی منجر خواهد شد. بنابراین حرکت به سمت عضویت در این سازمان و مواجهه اجباری با فرصت‌ها و تهدیدات مرتبط با آن مسیری گریزناپذیر برای اقتصاد ایران به شمار می‌رود. در چنین شرایطی برنامه‌ریزی کلان دولت برای حرکت به سمت مزیت‌های موجود در کشور و شناسایی دقیق و واقع‌بینانه اقتصاد و اجرای برنامه‌های هدفمند با رویکرد مناسب که منتج به توسعه صادرات و کمک به افزایش توان رقابت‌پذیری شرکت‌های داخلی از مهم‌ترین اقداماتی است که باید در دستور کار مسئولان در سیاست‌گذاری‌های کلان اقتصادی قرار گیرد. همچنین در ایران به دلیل دسترسی به منابع ارزی حاصل از صدور نفت بخش تجارت خارجی به‌درستی و متناسب با نیازها توسعه‌نیافته و در نتیجه مشکلات گوناگونی پدید آمده است. بروز این مشکلات و کاهش درآمدهای ارزی حاصل از صدور نفت در آینده اهمیت بخش بازرگانی خارجی و حضور در بازارهای جهانی را گوشزد می‌نماید، بنابراین افزایش تولید، بالا بردن توان صادراتی و رقابتی در سطح جهان و بهره‌مندی از تسهیلات سازمان تجارت جهانی یک ضرورت مطرح است. بنابراین و در مجموع بر اساس اصول سازمان تجارت جهانی، قوانین ایران می‌بایست در بلندمدت به سمت موارد ذیل حرکت کند:

- ۱- اقتصاد دولتی باید از انحصار دولت خارج شود و با مشارکت بخش خصوصی به سمت دستیابی به سوی آزادسازی تجاری برود.
- ۲- حذف سهمیه‌ها، رانت‌ها، محدودیت‌ها، حمایت‌ها، یارانه‌ها، کاهش تعرفه‌ها و تغییر تعرفه‌ها و کاهش و نهایتاً حذف تدریجی تعرفه‌ها در راستای مقررات سازمان تجارت جهانی.
- ۳- اجرای برنامه‌ای هدفمند و اتخاذ تدابیر مناسب در سیاست‌های کلان و بخش‌های عمده اقتصادی کشور.
- ۴- بسترسازی قانونی از طریق بازنگری در برخی قوانین موردنظر مانند قانون اساسی، قوانین مرتبط با سرمایه‌گذاری خارجی، بیمه، بانک‌داری، گمرک، مالیات، و... و تطبیق آنها با قوانین و مقررات سازمان تجارت جهانی.



۵- مشارکت در مذاکرات سازمان تجارت جهانی از طریق مطالعات مستمر و تحقیقات دقیق اقتصادی حقوقی توسط گروه کاری متخصص.

۶- ایجاد هماهنگی بین تمامی قوانین پولی، مالی، ارزی و تجاری کشور.

۷- ایجاد تشکیلاتی به منظور سازمان‌دهی بازار صادرات و با هدف ایجاد زمینه لازم برای رشد صادرکنندگان حرفه‌ای و خبره.

با توجه به اینکه اجرای سیاست‌های سازمان تجارت جهانی برای امنیت اقتصادی و ملی کشور ایران، پیامدهای منفی به دنبال دارد، در ادامه برای کاهش این نوع پیامدها و تهدیدات، اقداماتی پیشنهاد می‌گردد:

۱- برقراری ساختار حقوقی برای تأخیر در زمان پذیرش سیاست‌های الزام‌آور از سوی سازمان تا سرحد امکان؛ چراکه موقعیت اقتصادی، سیاسی و اجتماعی کشورها با همدیگر تفاوت‌های زیادی دارد و این امکان هست که یک کشور بتواند در مدت‌زمانی کوتاه اصلاحات اقتصادی را انجام دهد و در مقابل کشوری دیگر به زمانی بیشتر نیاز داشته باشد. بنابراین، رویکرد کشور جمهوری اسلامی ایران نسبت به اصلاحات اقتصادی پیش از آنکه بر اساس منویات سازمان‌های بین‌المللی باشد، بنابراین لازم است بر مبنای موقعیت و شرایط اقتصادی، سیاسی و اجتماعی مسلط بر کشور تنظیم گردد. به دیگر سخن، انجام این‌گونه اصلاحات منجمله، ایجاد تدابیر آزادسازی جامع و کامل، بدون شتاب‌زدگی و تأثیرپذیری از اشارات سازمان تجارت جهانی انجام پذیرد و تنها امری که باید مدنظر باشد منفعت عمومی کشور جمهوری اسلامی ایران باشد.

۲- برنامه‌ریزی کارشناسی شده در راه انجام اصلاحات در مقررات اقتصادی؛ هرچند فرایند اصلاحات در حوزه حقوقی - اقتصادی و فاصله گرفتن از اقتصاد جهانی را می‌توان آرام‌تر کرد یا به تعویق انداخت؛ اما توجه به این امر مهم است که درنهایت اقتصاد کشور باید بتواند در عرصه جهانی حضور یافته و قدرت رقابت داشته باشد. لذا با توجه به تحولات عرصه اقتصاد جهانی، فاصله گرفتن از این فرایند نه تنها ممکن نیست، بلکه به منفعت اقتصاد کشور هم نمی‌باشد. پس لازم است که برنامه‌ریزی دقیقی صورت گیرد تا آرام‌آرام مقدمات حضور در اقتصاد جهانی فراهم گردد. قبل از هر کار، این برنامه‌ریزی می‌بایست قابلیت اجرایی داشته باشد. به دیگر سخن از آرمان‌گرایی غیرمنطقی و غیر قابل اجرا، دوری کرد.

- ۳- تلاش برای برقراری شرایط حقوقی و قانونی در راستای بهبود دادن به چارچوب تولید، مسئله‌مبنایی کشور برای ورود به میدان اقتصاد جهانی، نارسایی جدی در سیستم تولیدی کشور است. با این حساب، برای ورود به میدان اقتصاد جهانی، باید همه اقدامات به بهسازی موقعیت عرضه در کشور و قوانین مرتبط به آن معطوف شود. خصوصاً آنکه این توجه باید بر بخش‌های تولیدات صادراتی و تولید کالاهای استراتژیک و قوانین مرتبط با آن متمرکز شود.
- ۴- مطلوبیت و بهره‌برداری از ساختار تولیدی در کشور با جذب سرمایه و تکنولوژی امکان‌پذیر است. مضاف بر آن جمهوری اسلامی ایران تحت فشار روزافزون از سوی آمریکا قرار دارد و این تحریم سدی محکم در برابر سرمایه‌گذاری در قسمت‌های مختلف اقتصادی کشور شده است. بنابراین، اقدام به صلاح این است که جمهوری اسلامی ایران آلت‌رناتیوهای دیگری را برای سرمایه‌گذاری و انتقال تکنولوژی آزموده و آنها را به کشور بخواند. این آلت‌رناتیوها می‌توانند شامل، اتحادیه اروپا، کشورهای جنوب شرقی آسیا و... باشند.
- ۵- تنظیم سازوکار قانونی، بر پایه مسائل اقتصادی برای بهینه نمودن مؤلفه‌های اقتصادی؛ چراکه با برنامه‌ریزی دقیق در این زمینه می‌توان پیش‌بینی کرد که سرمایه به کشور جاری شده و ساختار تولید قوت بگیرد؛ در این راستا این امکان فراهم می‌شود که شاخص‌هایی مثل نرخ بیکاری، تورم، فقر و شکاف طبقاتی هم جریانی رو به کاهش را تجربه کنند؛ مؤلفه‌هایی که ضروری است قبل از ایجاد سازوکار قانونی ورود به عرصه اقتصاد جهانی از دیدگاه امنیتی بهبود یابند و تنها با بهینه شدن این شاخص‌ها می‌توان گفت که شوک‌های ناشی از ورود به اقتصاد جهانی، بحران‌های اقتصادی را در جامعه به وجود نیاورند.
- ۶- تثبیت سیاست‌های اقتصادی، بالاخص سیاست‌های پولی و ارزی با مصوب نمودن قوانینی بر پایه اصول اقتصادی.
- ۷- برقراری ساختاری قانونی بر پایه برنامه‌های اقتصادی در راستای تقویت تدابیر مالی و ساختار مالیاتی دولت.
- ۸- تنظیم و برقراری سازوکار قانونی و کارشناسی شده بر مبنای مهندسی اقتصادی به‌منظور کاهش تدریجی ملاحظات دولت در اقتصاد با توجه به اجرای دقیق و منظم تدابیر خصوصی‌سازی.

- ۹- تصویب و اجرای قوانین و مقرراتی که موجبات قطع آرام‌آرام در حمایت‌های دولت از فعالیت‌های اقتصادی شود.
- ۱۰- برقراری مقرراتی، بر پایه مسائل اقتصادی (به‌استثنای فرایند آزادسازی و خصوصی‌سازی) که به ارزیابی و بررسی بخش‌ها و فعالیت‌های استراتژیک منجر گردد.
- ۱۱- ارتباط و مذاکرات پی‌درپی با سازمان‌های اقتصادی بین‌المللی جهت توجیه آنها نسبت به ضرورت اجرای تدریجی سیاست‌های تعدیل اقتصادی و مصوب نمودن موافقت‌نامه‌هایی در همین راستا.
- ۱۲- تنظیم چارچوب‌های موردنیاز برای ورود به اقتصاد جهانی، از راه تصویب قوانین و مقرراتی که مسائل اقتصادی را مدنظر داشته باشد.
- ۱۳- برقراری سیستم قانونی و حقوقی به‌منظور افزایش ارزش افزوده کالاهای صادراتی در چارچوب هدف کلی.
- ۱۴- ایجاد یک چارچوب حقوقی و قانونی منسجم برای اجرای واقعی و کامل اصل تفکیک قوا جهت جلوگیری از اتخاذ تصمیمات اقتصادی، توسط نهادهای غیراقتصادی برای بخش‌های اقتصادی کشور، چراکه ایجاد مسئولیت از بابت تصمیماتی که توسط این نهادها گرفته می‌شود که ممکن است منجر به نقض تعهدات سازمان تجارت جهانی شود و هزینه‌های بسیار سنگین حتی در زمینه‌های امنیتی برای کشور ایجاد کند، در صورتی که مسئولیت پاسخ‌گویی در این زمینه با نهاد مرتبط اقتصادی خواهد بود.
- ۱۵- ایجاد یک چارچوب حقوقی حمایت اجتماعی منسجم و کامل از طرف دولت در کشور به‌طوری‌که تمامی افرادی که بابت هزینه‌های عضویت ایران در سازمان تجارت جهانی متضرر می‌شوند از نظر نیازهای اصلی و اساسی زندگی روزمره، همانند هزینه‌های درمانی، خوراک، پوشاک، مسکن و رفت‌وآمد تأمین باشند؛ به‌گونه‌ای که بیکاری ناشی از تعطیلی صنایع، تعدیل نیرو و تغییر کاربری کارخانجات و کارگاه‌ها و تغییر خط تولیدها در دوره گذار از وضعیت فعلی تا تثبیت موقعیت اقتصادی در سازمان تجارت جهانی، هزینه‌ای را از بابت شورش‌های اجتماعی اقتصادی برای کشور ایجاد ننماید.
- ۱۶- انجام دادن مجموعه‌ای از اقدامات مقتضی جهت جذب و به‌کارگیری تکنولوژی‌هایی که نیاز به کارگر زیاد دارند، به‌منظور کاهش نرخ بیکاری در کشور.

## فهرست منابع

### الف) منابع فارسی

#### کتاب

۱. امیدبخش، اسفندیار، سازمان جهانی تجارت: ساختار، قواعد و موافقت‌نامه‌ها (مجموعه آموزشی)، تهران: شرکت چاپ و نشر بازرگانی، ۱۳۸۵.
۲. دانشکده مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی، مقررات مرتبط با صادرات و واردات و آیین‌نامه‌ی اجرایی به‌ضمیمه جدول‌های مقررات صادرات و واردات، چ ۱، تهران: انتشارات موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی، ۱۳۹۰.
۳. رازینی، ابراهیم علی، بررسی موانع تعرفه‌ای و غیرتعرفه‌ای صادرات ایران در بازارهای هدف-با نگاهی به فرصت‌ها و چالش‌های پیش رو جهت جهانی‌شدن اقتصاد، چ ۲، تهران: موسسه انتشاراتی شرکت چاپ و نشر بازرگانی، ۱۳۹۱.
۴. رضایی، خدیجه و علی زاهد طالبان و زهرا عباسی، مجوزها و محدودیت‌ها وارداتی و صادراتی کشور با نگاهی به الزامات و مقررات سازمان تجارت جهانی (WTO)، چ ۱، تهران: انتشارات موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی، ۱۳۹۲.
۵. عزیزی، آریا و الهه اکبری دوبرجی، حل‌وفصل منازعات در سازمان تجارت جهانی، چ ۱، تهران: انتشارات قانون یار، ۱۳۹۷.
۶. کمیجانی، اکبر، تحلیلی پیرامون تجربه عملی پیوستن برخی از کشورها به سازمان تجارت جهانی و آثار اقتصادی آن، چ ۲، تهران: انتشارات سازمان تحقیقات آموزش و ترویج کشاورزی ایران، ۱۳۹۰.
۷. محتشم دولتشاهی، طهماسب، اقتصاد بین‌الملل، تجارت بین‌الملل، مالیه بین‌الملل، چ ۹، تهران: نشر پژوهاک، ۱۳۸۵.
۸. هاشم‌پور وزوانی، شیما و داوود داداش نژاد، اسرار تجاری در تجارت بین‌الملل در چارچوب سازمان تجارت جهانی، چ ۱، تهران: انتشارات کتاب آوا، ۱۳۹۶.

۹. هراتیان نژاد، مجید و مژگان زارعی، **الحاق ایران به سازمان تجارت جهانی و تأثیر آن بر بورس اوراق بهادار با تأکید بر اصل رفتار ملی**، چ ۱، نشر شالان، ۱۳۹۷.

#### مقاله

۱۰. بیدآباد، بیژن، «موانع غیرتعرفه‌ای در سازمان تجارت جهانی و ناهم‌سویی این موانع در بازرگانی خارجی ایران»، *نشریه نامه اتاق بازرگانی*، سال اول، شماره ۱، دی‌ماه ۱۳۸۶، صص ۱-۱۸.

۱۱. رحمانیان، داریوش، «قانون انحصار تجارت خارجی ایران، زمینه‌ها اهداف و پیامدها»، *فصلنامه علمی پژوهشی تاریخ اسلام و ایران*، دانشگاه الزهرا (س)، سال بیست و یکم، دوره جدید، شماره ۱۱، ۱۳۹۱، صص ۲۵-۵۵.

۱۲. شیروی، عبدالحسین، «سازمان تجارت جهانی (گات)، اهداف: مبانی و ساختار»، *مجله مجتمع آموزش عالی قم*، سال اول، شماره ۴، ۱۳۷۸، صص ۷-۲۵.

۱۳. شیروی، عبدالحسین، «الحاق ایران به سازمان تجارت جهانی و تأثیر آن بر مقررات داخلی»، *مجله مجتمع آموزش عالی قم*، شماره ۵، بهار ۱۳۷۹، صص ۹۵-۱۱۴.

۱۴. طیار، فاطمه، «موافقت‌نامه موانع فنی فرا راه تجارت در WTO»، *مسئول هسته کارشناسی WTO مؤسسه استاندارد*، ۱۳۸۸، صص ۹-۱.

۱۵. فیروزی، مهدی، «الحاق ایران به سازمان تجارت جهانی و پیامدهای آن بر مقررات صادرات و واردات»، *فصلنامه حوزه و دانشگاه*، سال یازدهم، شماره ۴۴، ویژه‌نامه پاییز ۱۳۸۴، صص ۱۳۱-۱۵۲.

۱۶. واحد تحقیقات نشریه اقتصاد ایران، «فواید حذف موانع غیرتعرفه‌ای»، *ماهنامه اقتصاد ایران*، سال دهم، شماره ۱۰۴، مهرماه ۱۳۸۶.

#### آیین‌نامه و دستورالعمل

۱۷. اساسنامه تشکیل مرکز توسعه صادرات ایران مصوب ۱۳۵۹.

۱۸. اساسنامه صندوق ضمانت صادرات ایران مصوب ۱۳۷۶.

۱۹. آیین‌نامه نحوه تشکیل و استفاده از اندوخته احتیاطی صندوق ضمانت صادرات ایران مصوب ۱۳۷۶.

۲۰. قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران مصوب ۱۳۵۸.  
۲۱. قانون اصلاح قانون انحصار تجارت خارجی مصوب ۱۳۱۱.  
۲۲. قانون انحصار تجارت خارجی ایران مصوب ۱۳۰۹.  
۲۳. قانون تشکیل مرکز توسعه صادرات ایران مصوب ۱۳۴۸.  
۲۴. قانون تشویق صادرات و تولید مصوب ۱۳۳۳.  
۲۵. قانون چگونگی اداره صندوق ضمانت صادرات مصوب ۱۳۷۵.  
۲۶. قانون صادرات و واردات ایران مصوب ۱۳۷۲.

#### ب) منابع انگلیسی

#### Books

27. Matsushita, Mitsuo, Thomas J Schoenbaum and Petros C Mavroidis. **World Trade Organization: Law, Practice and Policy**, 2nd edn. Oxford: Oxford University Press, 2011.
28. McCulloch, Rachel. **The International Trading System and Its Future**. in Mordechai E Kreinin and Michael G Plummer (eds). Oxford Handbook of International Commercial Policy. Oxford: Oxford University Press, 2012.
29. Negishi T. **Developments of International Trade Theori**. Second Enhanced edition. Springer, Tokyo, 2013.
30. Taunya McLarty. **GATT 1994 Dispute Settlement: Sacrificing Diplomacy for Efficiency in the International Law**. 3rd edition, 2010.
31. Van Damme, Isabelle. **International Economic Law: Treaty Interpretation by the WTO Appellate Body**. Oxford: Oxford University Press, 2009.
32. Wolfrum, Rudiger. **Article XI**. in Rudiger Wolfrum Peter -Tobias Stoll and Holger P Hestermeyer (eds). Max Planck, Commentaries an World Trade law , WTO - Trade in Goods. Leiden and Boston: Martinus Nijhoff Publishers, 2012.

**Articles**

33. Julia Ya QIN, “WTO-Plus Obligations and Their Implications for the World Trade Organization Legal System”, *Journal of World Trade*, 37(3), 2003, pp. 483-522.
34. Pekovic Sanja et al, “Quality standards and export activities: Do firm size and market destination matter?”, *Journal of High Technology Management Research*, Vol. 27, No. 2, 2016, pp. 110-118.

**Regulations & Instructions**

35. General Agreement on Tariffs and Trade of 1947 (GATT 1947).
36. General Agreement on Tariffs and Trade of 1994 (GATT 1994).
37. Agreement on Agriculture.
38. Agreement on Safeguards.
39. Agreement on Subsidies and Countervailing Measures.

**Online Resources**

40. United States, “Standards for Reformulated and Conventional Gasoline (US – Gasoline)”, Appellate Body Report, 1996 available at: [https://www.wto.org/english/tratop\\_e/dispu\\_e/cases\\_e/ds2\\_e.htm](https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds2_e.htm) (last visited: 05/02/2024)

## **Legal Analysis of Existing Obstacles in Iran's Export and Import Laws for Permanent Membership in the World Trade Organization**

**Seyed Bagher MIR ABBASI** (Associate Professor of Law, University of Tehran)

**Seyed Taha MOUSAVI MIRKLAI** (Assistant Professor of Law, Ershad Damavand Non-Profit Higher Education Institute)

**Mohammad SADEGHI** (Assistant professor of Law, Hormozgan University)

**Iman PAK SIMA** (PhD Student of International Law, Islamic Azad University, Qeshm Branch)

### **Abstract**

The World Trade Organization is the main organization for globalizing the economy and trade. This organization leads the countries of the world align with its policies by using its tools. Export and import related domestic laws non-compliance with WTO's approvals, is one of the existing challenges for countries permanent membership in WTO. This research through descriptive-analytical method, while analyzing the issues and different aspects of the subject by specific questions, analyzes the information collected through library and documentary studies. The main question of the Article is: What are the existing obstacles in Iran's export and import laws for permanent membership in WTO? The research findings indicate that considering Iran's observer membership to the organization, the issue of Iran's full membership in this organization has been raised in recent years and studies have been conducted about it. Therefore, it is necessary to adopt Iran's export and import laws in compliance with WTO's approvals. This Article makes it possible to use the best and most useful methods through examining the procedures of eliminating these obstacles.

### **Keywords:**

World Trade Organization (WTO), Membership, Agreement, Obstacles, Export and Import Laws